

2012

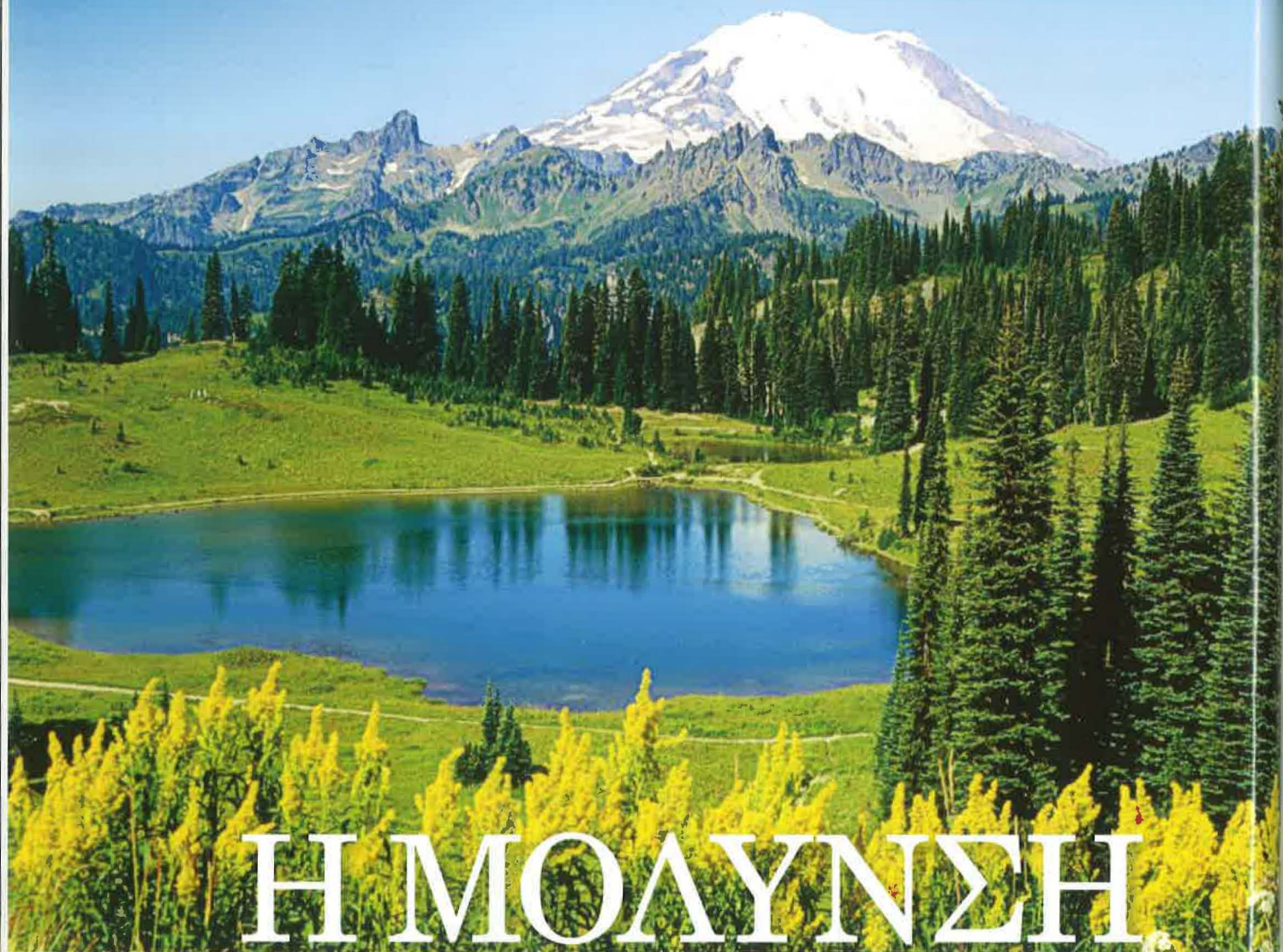
þÿ — ¼ ì » Å ½ Ã · Ä ¿ Å À µ Á ^{1 2} ¬ » » ¿ ½ Ä

Mantzaridis, Georgios I.

þÿ ™ µ Á ¬ œ · Ä Á ì À ¿ » ¹ Å š í ° ° ¿ Å ° ± ¹ ¨ · » » Å Á ± Å

<http://hdl.handle.net/11728/7442>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

Η ΜΟΛΥΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

● Του Γεωργίου Ί. Μαντζαρίδη,

Όμότιμου Καθηγητή Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Η μόλυνση του περιβάλλοντος δέν αποτελεί μερικό ή τοπικό φαινόμενο, αλλά γενικό και παγκόσμιο. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι τό οικολογικό πρόβλημα επισημάνθηκε και έγινε ευρύτερα συνειδητό με τήν διάδοση τής παγκοσμιοποιήσεως. Ειδικότερα όμως ή ανάπτυξη τής νεώτερης τεχνολογίας, με τίς άμεσες και πολλαπλές επιπτώσεις τής στό περιβάλλον και τίς σχέσεις του ανθρώπου με αυτό, όξυνε τό οικολογικό πρόβλημα και τό μετέτρεψε σε ραγδαία οικολογική κρίση και έκτε-

ταμένη οικολογική καταστροφή.

Οί ρίζες του φαινομένου αυτού βρίσκονται ουσιαστικά στήν νεωτερικότητα και τροφοδοτούνται από τό πνεύμα και τίς αρχές τής. Ό νεωτερικός άνθρωπος έπαυσε νά βλέπει τόν κόσμο ως έργο του Θεού και άρχισε νά τόν αντιμετώπιζει ως δικό του κτήμα. Έγκατέλειψε κάθε αναφορά πρός τόν Δημιουργό, πού τόν κατέστησε εκπρόσωπο και οικόνομο του στήν κτίση, και θέλησε νά συμπεριφερθεί ως ανεξέλεγκτος κύριος και δυνάστης. Περιφρόνησε τήν ήθικη τής θρησκείας με τόν άσκητικό χαρακτήρα τής

καί ἀντέταξε τὴν ἠθικὴ τῆς αὐθαιρεσίας μετὰ τὴν ἀπληστίαν τῆς. Ἀκολουθῶν τὸ ἰδεῶδες τῆς διαρκοῦς οικονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ εὐημερίας, πλαισιωμένο μετὰ τὴν ἐντυπωσιακὴν κατακτῆσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας, ὁδήγησε στὴν ἐξαντλητικὴν χρῆσιν καὶ τὴν κατάχρησιν τοῦ περιβάλλοντος μετὰ ὅλες τὴς συμπαρομαρτοῦσες μολύνσεις καὶ καταστροφές του.

Ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος συνδέεται ἄμεσα μετὰ αὐτὸν ποῦ περιβάλλεται ἀπὸ αὐτὸ, δηλαδὴ μετὰ τὸν ἄνθρωπον. Σὲ ὕμνον τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας παρουσιάζεται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐξομολογεῖται καὶ νὰ λέει: «Γέγονα... μολυσμὸς ἀέρος καὶ γῆς καὶ ὑδάτων· σῶμα γὰρ ἐμίανον, ψυχὴν καὶ νοῦν ἐσπίλωσα παραλόγοις πράξεσι, Θεῷ ἐχθρὸς πέφυκα»¹. Ἡ μόλυνση τοῦ ἀνθρώπου δὲν περιορίζεται στὸν ἑαυτὸν του, στὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα του, ἀλλὰ μεταδίδεται καὶ στὸ περιβάλλον, ποῦ εἶναι τὸ εὐρύτερον σῶμα του. Ταυτόχρονα ἡ μόλυνση αὐτὴ ἀνταντακλαῖται στὸν ἄνθρωπον καὶ ἀποτυπώνεται στὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα του.

Δὲν μπορεῖ νὰ μολύνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ παραμένει ἀμόλυντος τὸ περιβάλλον. Ὅπως δὲν μπορεῖ νὰ μολύνεται τὸ περιβάλλον καὶ νὰ παραμένει ἀνεπηρέαστος ὁ ἄνθρωπος. Τὸ φυσικὸν περιβάλλον εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ μόλυνσὶς του εἶναι ἁμαρτία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Τὸ περιβάλλον δὲν διαθέτει ἐλευθερίαν. Δέχεται παθητικὰ τὴν ἀνθρώπινον ἐνέργειαν καὶ ἀφήνει νὰ ἐκδηλωθῶν οἱ φυσικὴς συνέπειές της. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως, ποῦ διαθέτει νοῦν καὶ ἐλευθερίαν, μπορεῖ νὰ ἐλέγχει τὴν ἐνέργειάν του πρὸς τὸ φυσικόν, ὅπως καὶ πρὸς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον του, καὶ νὰ λαμβάνει προστατευτικὰ μέτρα γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς μολύνσεως ποῦ ἔρχεται ἀπὸ αὐτό.

Ἡ μόλυνση τοῦ ἀνθρώπου δημιουργεῖται μετὰ τὴν μόλυνση τοῦ νοῦ του. Ὁ νοῦς εἶναι δέκτης καὶ ρυθμιστὴς τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν πράξεων. Αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ τελειότερον αἰσθητικόν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ψυχῆς του. «Ὅπως ὁ μικροσκοπικὸς, σὲ σχέσιν μετὰ τὸ ὅλον σῶμα, ὀφθαλμὸς καθοδηγεῖ ὅλον τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἡ ἀκρότατη δύναμις τῆς ψυχῆς, ὁ νοῦς, ἔχει τὴν φυσικὴν δυνατότητα νὰ κατευθύνει ὅλον τὸ ψυχικὸν δυναμικόν καὶ νὰ διαμορφώνει

ἀνάλογα τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἄλλων ψυχικῶν ὀργάνων»².

Ὁ κόσμος καὶ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἀποτυπώνονται στὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖ φωλιάζουν οἱ μνῆμες ὄλων ἐκείνων μετὰ τὰ ὅποια ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ ὁ ἄνθρωπος, δηλαδὴ τὰ νοήματα. Ὅταν τὰ νοήματα αὐτὰ εἶναι καθαρὰ, τότε καὶ οἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸ περιβάλλον του εἶναι σωστὴς καὶ φυσιολογικῆς. Ὅταν ὅμως τὰ νοήματα συνδέονται μετὰ πάθη ἢ μετὰ ἐμπαθεῖς καταστάσεις, τότε καὶ οἱ σχέσεις του αὐτὴς διαστρέφονται καὶ γίνονται ἐμπαθεῖς· μολύνονται καὶ καθίστανται ἐστῆς μολύνσεως τοῦ περιβάλλοντος. Ἄν οἱ ἐστῆς αὐτὴς δὲν ἐξαλειφθοῦν, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποφευχθῆ ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς, διακρίνοντας τὰ πράγματα ἀπὸ τὰ νοήματα καὶ τὰ ἐμπαθεῖς νοήματα, γράφει ἄλλο εἶναι τὸ πράγμα, ἄλλο τὸ νόημα καὶ ἄλλο τὸ ἐμπαθὲς νόημα. Πράγμα εἶναι ὁ ἄνδρας, ἡ γυναῖκα, τὸ χρυσάφι καὶ τὰ ἔξῃ· νόημα εἶναι ἡ ἀπλή μνήμη κάποιου πράγματος· πάθος εἶναι ἡ ἄλογη φιλία ἢ τὸ ἄκριτον μῖσος ἀπέναντι σὲ κάτι ἀπὸ τὰ προηγούμενα, καὶ ἐμπαθὲς νόημα ὁ λογισμὸς ποῦ συντίθεται ἀπὸ πάθος καὶ νόημα³.

Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου μολύνεται, ὅταν ἀναμιγνύονται τὰ νοήματα μετὰ τὰ πάθη. Τὰ πάθη αἰχμαλωτίζουν τὸν νοῦν, ἐμποδίζουν τὴν πνευματικὴν του ἐλευθερίαν καὶ τὸν ἐγκλωβίζουν στὰ πράγματα. Ἔτσι δημιουργοῦνται οἱ ἐμπαθεῖς καταστάσεις, ποῦ προκαλοῦν σύγχυσιν στὸν ἄνθρωπον καὶ στὴν σχέσιν του μετὰ τὸ περιβάλλον. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου παύει νὰ λειτουργεῖ σωστά, σκοτιζέται, χάνει τὴν δυνατότητα νὰ στραφῆ πρὸς τὸν ὑπέροχον Νοῦν ποῦ ἐνοποιεῖ τὰ πάντα, διασπᾶται καὶ γίνεται δοῦλος τῶν ἐμπαθῶν λογισμῶν. Ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὀλόκληρος δηλαδὴ ὁ ἐσωτερικὸς του κόσμος, μετεωρίζεται καὶ ἐγκλωβίζεται σὲ αὐτὰ ποῦ ἔχει ἢ ποῦ σκέφτεται νὰ ἀποκτήσῃ· «ὅπου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδιὰ ὑμῶν»⁴.

Κατὰ συνέπειαν λοιπὸν καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ νοῦ ἀπὸ τὴν μόλυνση δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῆ χωρὶς τὴν ἀνάκλησιν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν λογισμῶν του καὶ τὴν ἀποκόλλησιν του ἀπὸ τὰ πράγματα. Ὅταν ὁ νοῦς ἐλευθερώνεται

¹ Παρακλητικὴ, Στιχηρὸν Ἑσπερινοῦ Δευτέρας, ἦχος βαρῦς.

² Χρυσοστόμου Μοναχοῦ Διονυσίου, Θεὸς Λόγος καὶ ἄνθρωπος λόγος, Οἱ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς στὴν πατερι-

κή ἀνθρωπολογία, I. Μονὴ Διονυσίου, Ἅγιον Ὅρος 1998, σ. 45.

³ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Κεφάλαια περὶ ἀγάπης 3, 42-43, PG 90, 1029AB.

από τὰ πράγματα, όταν αποδεσμεύεται από τὸ βάρος τῶν ἐμπαθῶν προσκολλήσεων καὶ ἐπιστρέφει στὴν καρδιά, ἀνακτώντας ἐκεῖ τὴν θέση πού τοῦ ἀνίκει, τότε ἐλευθερώνονται καὶ τὰ νοήματα ἀπὸ τὰ πάθη. Ἔτσι καθαρίζει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ἀναδύονται ἀπαθεῖς λογισμοὶ καὶ ἀποκαθίστανται σωστὲς καὶ φυσιολογικὲς σχέσεις μέ τὸ φυσικό, ὅπως καὶ μέ τὸ κοινωνικό περιβάλλον.

Ὅταν ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος μολύνεται καὶ καταστρέφει τὸν ἑαυτό του, δέν μπορεῖ νὰ ἐξυγιάνει καὶ νὰ διασώσει τὸ περιβάλλον του. Γι' αὐτὸ ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος πρέπει νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὴν αὐτοπροστασία τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ἐπικεντρωθεῖ στὴν κάθαρση τοῦ νοῦ καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν νοημάτων του ἀπὸ τὰ πάθη. Πρέπει νὰ ἐξυγιανθεῖ πρῶτα ὁ νοῦς καὶ νὰ ἀποκατασταθοῦν σωστοὶ λογισμοί. Ἄν δέν πολεμηθοῦν τὰ πάθη καὶ δέν καθαρθοῦν οἱ λογισμοὶ ἀπὸ αὐτὰ, δέν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξουν σωστὲς καὶ φιλικὲς πρὸς τὸ περιβάλλον σχέσεις καὶ ἐνέργειες.

Δέν μπορεῖ κάποιος νὰ ἀντιμετωπίζει τὰ πράγματα μόνο ὠφελιμιστικά καὶ νὰ συμπεριφέρεται σωστά ἀπέναντί τους. Δέν μπορεῖ νὰ θεωρεῖ τὸν συνάνθρωπό του ὡς ἀντικείμενο ἐκμεταλλεύσεως ἢ ὡς μέσο ἰκανοποιήσεως τῶν ἐπιθυμιῶν του καὶ νὰ ἔχει σωστὲς σχέσεις μαζί του. Γιὰ νὰ βλέπει ὁ ἄνθρωπος καθαρά τὸν κόσμο καὶ νὰ ἔχει σωστὲς σχέσεις μέ τοὺς συνάνθρωπους καὶ τὸ εὐρύτερο περιβάλλον του, χρειάζεται νὰ καταπολεμήσει τὰ πάθη πού μολύνουν τὰ νοήματά του: «Οὐ πρὸς τὰ πράγματα ὁ νοῦς πολεμεῖ τοῦ θεοφιλοῦς, οὐδέ πρὸς τὰ νοήματα· ἀλλὰ πρὸς τὰ πάθη τὰ τοῖς νοήμασι συνευγεγμένα».⁵

Μέ τὰ δεδομένα αὐτὰ εἶναι φανερό ὅτι ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στό ὀργανικό της πλαίσιο καὶ νὰ ἰδωθεῖ μέ εὐρύτερη προοπτική. Δέν μπορεῖ δηλαδή νὰ γίνεται σοβαρός λόγος γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή της, χωρίς τὴν ἀνάληψη πραγματικοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν κάθαρση τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς φυσιολογικῆς του λειτουργίας. Ὅσο ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖ τὸν νοῦ χωρισμένο ἀπὸ τὴν καρδιά του, μολυσμένο μέ ἐμπαθεῖς λογισμούς, ἐγκλωβισμένο στὰ πράγματα, δέν μπορεῖ νὰ διατηρεῖ ἀμόλυντο τὸ περιβάλλον του καὶ σωστὲς τίς σχέσεις του μέ αὐτὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους.

Δέν εἶναι δυνατό νὰ ζεῖ κολακεύοντας τὰ πάθη του καὶ ὑπηρετώντας μέ κάθε τρόπο καὶ μέσο τίς ἐμπαθεῖς διαθέσεις καὶ ὀρέξεις του, χωρίς νὰ προκαλεῖ γύρω του βλάβες καὶ καταστροφές. Γίνεται λοιπὸν φανερό ὅτι τὸ οἰκολογικό πρόβλημα εἶναι καὶ ἀνθρωπολογικό.

Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν παθῶν, πού βρίσκεται στό ἐπίκεντρο τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, ἔχει κεντρικὴ θέση καὶ στὴν οἰκολογία. Βέβαια καὶ στίς μὴ χριστιανικὲς ἠθικὲς δέν εἶναι ἄγνωστος ὁ πόλεμος αὐτός. Τὸ ἴδιο, ἂν καὶ σέ χαμηλότερο βαθμὸ, μπορεῖ νὰ λεχθεῖ καὶ γιὰ τίς μὴ χριστιανικὲς οἰκολογίες. Ἐνῶ ὅμως οἱ ἠθικὲς καὶ πολὺ περισσότερο οἱ οἰκολογίες αὐτὲς βλέπουν τὸν πόλεμο κατὰ τῶν παθῶν ἐπιλεκτικά καὶ περιορίζονται σέ ἐξωτερικά πάθη πού θεωροῦνται καὶ κοινωνικῶς ἐπιλήριμα, ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ προχωρεῖ στόν ἔσω ἄνθρωπο καὶ ἀνάγει ὅλα τὰ πάθη στὴν ἀνθρωπολογικὴ τους αἰτία, ὅπου τοποθετεῖ καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ καταπολέμησή τους. Ὅσο δέν ἀντιμετωπίζεται ἡ πρωταρχικὴ αἰτία τῶν παθῶν, ἀλλὰ γίνονται ἐπιφανειακὲς μόνο ἐπεμβάσεις καὶ τεχνικὲς διευθετήσεις πού δέν ἐγγίζουν τὸ ἀνθρωπολογικὸ τους ὑπόβαθρο, ἡ κατάστασις διαρκῶς θά ἐπιδεινώνεται.

Πῶς ἐμφανίζονται ὅμως τὰ πάθη στόν ἄνθρωπο καὶ ποιά εἶναι ἡ ἀρχικὴ τους αἰτία;

Αἰτία τῆς ἐμφανίσεως τῶν παθῶν κατὰ τὴν χριστιανικὴ ἠθικὴ εἶναι ἡ κακὴ φιλαυτία. Καὶ τέτοια φιλαυτία εἶναι «ἡ πρὸς τὸ σῶμα ἐμπαθής· καὶ ἄλογος φιλία».⁶ Ἐγκαταλείποντας ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου τὸν Θεὸ καὶ περιοριζόμενος στόν κτιστὸ κόσμο, στρέφεται πρὸς τὸ σῶμα του. Ἐμπαθής ὅμως καὶ ἄλογη ἀγάπη πρὸς τὸ σῶμα στρέφει τὸν ἄνθρωπο ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἔτσι παρουσιάζεται τὸ παράδοξο φαινόμενο νὰ γίνεται ὁ ἄνθρωπος φίλαυτος ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του. Συμβαίνει δηλαδή νὰ ἐχθρεύεται καὶ νὰ καταστρέφει τὸν ἑαυτό του ἐν ὀνόματι τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἑαυτό του.

Ἡ ἀφροσύνη αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἄλλοτρίωση τοῦ νοῦ ἀπὸ τὸν Θεό: «Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· οὐκ ἔστι Θεός».⁷ Ὅταν ὅμως ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀποστατήσῃ ἀπὸ τὸν Θεό, λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, γίνεται «κτνῶδης» ἢ «δαιμονιώδης»· ἀποστατεῖ ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς φύσεώς του, ἐπιθυμεῖ μέ ἀκόρεστη πλεονεξία τὰ ξένα πράγματα καὶ παραδίδεται μέ ἀπληστία στίς ἡδονές.⁸ Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος χά-

⁴ Ματθ. 6,21.

⁵ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, ὄ.π. 3, 40, PG 90, 1028D-1029A.

⁶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, ὄ.π. 3,8, PG 90, 1020A.

⁷ Ψαλμ. 13,1.

⁸ Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία 51,6, ἔκδ. Σ. Οἰκονόμου, Γρη-

νει τὴν ἀξιοπρέπειά του, αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ τὰ πάθη καὶ γίνεται ὑποχείριό τους. Ὁ νοῦς του σκοτίζεται, καὶ ὁ πολιτισμὸς ποὺ δημιουργεῖ ὀδηγεῖται βαθμηδὸν στὴν «κτινώδη» καὶ «δαιμονιώδη» κατάστασιν ποὺ ἀντιμετωπίζουμε σήμερον.

Ὁ νοῦς, ποὺ εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατέχει ἡγεμονικὴ θέσιν στὴν ὑπαρξή του, παύει νὰ ἐνεργεῖ ἐλεύθερα καὶ ἐνορατικά. Ὑποκύπτει στὶς αἰσθήσεις καὶ τὴν λογικὴ τῶν αἰσθητῶν, καὶ προσκολλάται μὲσω αὐτῶν στὰ πράγματα. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος διασπᾶται καὶ παρασύρεται ἀπὸ τὶς ἄλογες σκέψεις καὶ ἐπιθυμίες του. Ἡ «ἄλογία» αὐτῆ, ποὺ ἀποτυπώνεται στὴν συμπεριφορὰ καὶ τὶς ἐνέργειές του, καθρεφτίζεται καὶ στὸ περιβάλλον. Ἡ «ἄλογος πρὸς τὸ σῶμα φιλία» γίνεται καὶ ἄλογος πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὸ περιβάλλον σχέσιν. Ὅπως ὁ καθαρὸς νοῦς ἀντανακλᾷ καὶ στὸ περιβάλλον τὴν καθαρότητά του, ἔτσι καὶ ὁ μολυσμένος νοῦς ἀποτυπώνει καὶ στὸ περιβάλλον τὸν μολυσμὸ του.

Ὁ ἄνθρωπος ζεῖ καὶ ἐνεργεῖ ὡς μέλος κάποιας κοινωνίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀτομικὸ νοῦ τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ὑπάρχει καὶ ὁ συλλογικὸς ἀνθρώπινος νοῦς, ὅπως ὑπάρχει καὶ ἡ συλλογικὴ ἀνθρώπινη συνείδησις. Καὶ ὅπως ὁ μολυσμένος νοῦς κάθε προσώπου δημιουργεῖ ἐμπαθεῖς προσωπικοὺς λογισμοὺς, ἔτσι καὶ ὁ μολυσμένος νοῦς τοῦ συνόλου δημιουργεῖ ἐμπαθεῖς συλλογικοὺς λογισμοὺς. Ἡ δημιουργία ἐμπαθῶν συλλογικῶν λογισμῶν προκύπτει συνήθως μετὰ ἀπὸ μακρὰ ἱστορικὴ διεργασία. Ἀντίθετα οἱ ἀπαθεῖς καθαρὸι λογισμοὶ σέ προσωπικὸ ἢ συλλογικὸ ἐπίπεδο σχηματίζονται ἐξαρχῆς μετὴν ἄδολη προσέγγισιν καὶ θεώρησιν τῶν πραγμάτων. Τέτοιοι λογισμοὶ ἢ τέτοια νοήματα διαπιστώνονται σέ ἀπλοϊκὰ καὶ ἁγιασμένα πρόσωπα ἢ ομάδες.

Οἱ λογισμοὶ ποὺ καλλιεργεῖ κάποιος γιὰ τοὺς ἄλλους εἶναι ἀποκαλυπτικοὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ἡ καθαρὸτητα, ὅπως καὶ ἡ πονηρία ποὺ ὑπάρχει στὸν νοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἐπιδρᾷ καὶ στοὺς ἄλλους. Οἱ καλοὶ λογισμοὶ προωθοῦν εἰρηνικὲς σχέσεις, ἐπηρεάζουν εὐνοϊκὰ τὸ περιβάλλον καὶ προσδιορίζουν θετικὰ τὶς καταστάσεις. Ἀντίθετα οἱ ἐμπαθεῖς λογισμοὶ προ-

καλοῦν διαταραχές, διαμορφώνουν ἀρνητικὰ τὸ περιβάλλον καὶ προσδιορίζουν ἀρνητικὰ τὶς καταστάσεις. Εἰδικότερα γιὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν καταστάσεων ὑπενθυμίζουμε τὸ γνωστὸ κοινωνιολογικὸ θεώρημα τοῦ ἀμερικανοῦ κοινωνιολόγου William Thomas, κατὰ τὸ ὅποιο, «ὅταν τὰ μέλη κάποιας κοινότητας προσδιορίζουν μία κατάστασιν ὡς πραγματικὴ, τότε ἡ κατάστασιν αὐτὴ γίνεται πραγματικὴ στὶς συνέπειές της»⁹.

Φυσικὴ συνέπεια τῆς καλλιέργειας καλῶν λογισμῶν εἶναι ἡ θετικὴ θεώρησιν καὶ ἀντιμετώπισιν τοῦ περιβάλλοντος. Ὁ ἄββας Δωρόθεος, ἀσκητῆς καὶ συγγραφέας τοῦ ἔκτου αἰῶνα, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ προσέχει ἰδιαίτερα τὶς σχέσεις του μετὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα· νὰ μὴν τὰ βλέπει κακῶς, νὰ μὴν κάνει κατάχρησιν σέ τίποτε, νὰ μὴν ἀφήνει κάτι νὰ καταστραφῆ ἢ νὰ πεταχθῆ, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα δεῖ κάτι πεταμένο, νὰ τὸ πάρει καὶ νὰ τὸ βάλει στὸν τόπο του¹⁰. Καὶ ὁ σύγχρονός μας ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης γράφει: «Νὰ ἔνα πράσινο φύλλον στὸ δέντρο, κι ἐσύ τὸ ἔκοψες χωρὶς λόγο. Ἄν καὶ δέν εἶναι ἁμαρτία, ὅμως, πῶς νὰ τὸ πῶ, προκαλεῖ οἶκτο· ἡ καρδιά ποὺ ἔμαθε νὰ ἀγαπᾷ λυπᾶται καὶ τὸ φύλλον καὶ ὅλη τὴν κτίσιν»¹¹.

Ὅπως γίνεται φανερό, ἡ θετικὴ αὐτὴ ἀντιμετώπισιν τοῦ περιβάλλοντος δέν ἀναφέρεται σέ γενικότητες οὔτε περιορίζεται στὰ μεγάλα, ἀλλὰ καλύπτει τὰ πάντα καὶ προχωρεῖ σέ συγκεκριμένους λεπτομέρειες. Αὐτὸ δέν προκύπτει ἀπὸ σχολαστικότητα, ἀλλὰ ὑπαγορεύεται ἀπὸ ἀκριβείαν συνειδήσεως καὶ λεπτότητα καρδιάς· σπλαχνικῆς καρδιάς ποὺ καίεται «ὑπὲρ πάσης τῆς κτίσεως, ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ὀρνέων καὶ τῶν ζῴων καὶ τῶν δαιμόνων, καὶ ὑπὲρ παντός κτίσματος»¹². Ἡ εὐαισθησία αὐτὴ γιὰ τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος, ποὺ γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτὴ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν μοναστηριῶν καὶ τῶν ἀσκητηρίων, ἀποτυπώνεται καὶ στὰ μοναστηριακὰ Τυπικά¹³.

Ἡ συσσώρευσις τοῦ κοινωνικοῦ κακοῦ, ποὺ παρατηρεῖται στὴν ἐποχὴ μας, ἐπιφέρει τὴν συσσώρευσιν νοσηρῶν λογισμῶν σέ εὐρύτερες διαστάσεις καὶ μὲ σημαντικότερες ἐπιπτώσεις στὴν προσωπικὴ καὶ τὴν συλλογικὴ συνείδη-

⁹ Βλ. Ἰωάννου τοῦ Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΚΒ', Ἀθῆναι 1861, σ. 114-115.

¹⁰ Βλ. W. Thomas, *The Unadjusted Girl*, Boston 1931, σ. 331.

¹¹ Βλ. Ἀββᾶ Δωροθέου, *Διδασκαλία 3.3*, PG 88.1656D.

¹² Ἀρχιμ. Σωφρονίου, Ὁ ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης.

⁹ Ἔσσεξ Ἀγγλίας 102003, σ. 454.

¹² Ἰσαάκ Σύρου, Λόγος 81, ἐκδ. Ἰ. Σπετσίερη, Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, *Τὰ εὐρεθέντα ἀσκητικά*, Ἀθῆναι 1895, σ. 306.

¹³ Βλ. π.χ. Τυπικὸν ὀσίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἀθῶν, ἐκδ. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichte der*

ση των ανθρώπων. Τό φαινόμενο μάλιστα αυτό προσλαμβάνει και διάφορα θεσμικά έρεισματα μέ την σύγχρονη παγκοσμιοποίηση. Οί πολίτες, πού θεωρούνταν άθωοι μέχρις αποδείξεως τοῦ ἐναντίου, ἤδη ἀντιμετωπίζονται ἰσοβίως ὡς ὑποπτοι. Γι' αὐτό προβάλλεται καί ὡς ἀπαραίτητος ὁ ἠλεκτρονικός ἔλεγχος ὄλων τῶν πτυχῶν τῆς ζωῆς τους. Καί ὁ ἔλεγχος αὐτός προωθεῖται μεθοδικῶς ἐν ὀνόματι τῆς προστασίας καί τῆς ἀσφαλείας τῶν ἰδίων καί τῆς κοινωνίας. Ἔτσι ἐν ὀνόματι τῆς καταπολεμήσεως τῆς τρομοκρατίας ὄλοι ἀντιμετωπίζονται ὡς πιθανοί τρομοκράτες. Μία τέτοια ὅμως ἀντιμετώπιση τῶν ἀνθρώπων ἔχει ὀλέθριες ἐπιπτώσεις στήν προσωπική καί τήν κοινωνική ζωή τους. Στό ἐπίπεδο τῆς προσωπικῆς ζωῆς καλλιεργεῖ τήν καχυποψία, ἐνῶ στό ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὑποθάλλει ἐπιπλέον τήν ψυχρότητα, τίς διαβολές καί τήν ἀντικοινωνικότητα.

Τέλος ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, πού συσσωρεύεται καί γίνεται μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ὄλο καί πιό ἀπειλητική, καταγράφεται ἤδη μέ δραματικό τρόπο στόν τομέα τῆς οἰκονομίας. Ἡ οἰκονομία, πού ἐξέφραζε πάντοτε τίς ἠθικές καί κοινωνικές διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων, καί μέ τήν ὁποία συνέδεσε ἐξαρχῆς ὁ Χριστός τό

ἦθος καί τήν πιστότητα τῶν Χριστιανῶν, αὐτονομήθηκε, παραμορφώθηκε καί προβλήθηκε ἡ ἴδια ὡς «ἐμπαθῆς λογισμός». Σήμερα ἡ πραγματική οἰκονομία κυριαρχεῖται ἀπό τήν χρηματοοικονομία, ἡ ὁποία μάλιστα φαλκιδεῦει τήν πραγματική οἰκονομία καί ὁδηγεῖ σέ ἀδιέξοδα. Ἡ παραγωγική οἰκονομία ἔχει πάντοτε κάποια φυσικά ὄρια. «Καθετί πού αὐξάνει, λέει ὁ Μ. Βασίλειος, ὅταν φτάσει στό φυσικό του μέγεθος, σταματᾷ. Τό χοῦμα ὅμως τῶν πλεονεκτῶν (πού ἦταν πρωτίστως οἱ τοκογλύφοι τῆς ἐποχῆς του) δέν παύει ποτέ μέσα στήν ροή τοῦ χρόνου νά αὐξάνει»¹⁴.

Τό χοῦμα τῆς χρηματοοικονομίας, πού ἐλέγχεται ἀπό τοῦς ἰσχυροῦς τῆς γῆς, ἐνῶ δέν ἔχει καμία παραγωγική ἀξία, ὑποκαθιστᾷ καί ρυθμίζει τήν παραγωγική οἰκονομία. Ἐπειδή ὅμως δέν ὑπόκειται σέ κανένα φυσικό περιορισμό, οὔτε προσδιορίζεται οὐσιαστικά ἀπό τήν πραγματική οἰκονομία, παραδίδεται στήν ἀκόρεστη ἀνθρώπινη πλεονεξία καί ὁδηγεῖ σέ ἀπάνθρωπες καταστάσεις καί χαῶδη ἀδιέξοδα. Ταυτόχρονα οἱ ἰσχυροί, πού κατέχουν καί χειρίζονται τά χρήματα αὐτά, ἀποτυπώνουν στά ἔργα τους καί τήν ποιότητα τοῦ ἦθους τους¹⁵.

Μέ τήν θεοποίηση τῆς ἐργασίας ἀπό τήν

Athosklöster, Amsterdam 1965, σ. 121.

¹⁴ Βλ. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς Ψαλμόν 14,3, PG 29,276A.*

¹⁵ Ἄκρως ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ ἁγίου

οῦ Γρηγορίου Νύσσης γιά τόν παρασιτικό χαρακτήρα τῆς ζωῆς τῶν τοκογλύφων. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, Κατά τοις ζόντων, PG 46,433-452.

κομμουνιστική ιδεολογία ο άνθρωπος άλλοτριώθηκε και μεταβλήθηκε σε απλή παραγωγική μονάδα. Αλλά και με τον ολοκληρωτικό προσαυτολισμό της εργασίας στην συγκέντρωση και αύξηση κεφαλαίου από τον καπιταλισμό προωθήθηκε η κατάχρηση του περιβάλλοντος και η κατασπατάληση των φυσικών πόρων. Έτσι μεγιστοποιήθηκε η ανθρωπογενής καταστροφή του περιβάλλοντος και άνοιξε η λεωφόρος της καταστροφής του.

Η μεγάλη οικονομική κρίση, που ξεκίνησε πρόσφατα από τον τόπο μας και επεκτείνεται ευρύτερα, προσλαμβάνοντας παγκόσμιες διαστάσεις, αποτελεί μιά άλλη συνέπεια της μόλυνσης του νοῦ του ανθρώπου. Και η κρίση αυτή, που αναγνωρίζεται πλέον από τους επιφανέστερους αναλυτές ως συνέπεια της βαθύτερης ηθικής και πνευματικής κρίσεως της κοινωνίας, δέν μπορεί νά αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά πουθενά άλλοῦ, παρά μόνο στον ανθρώπινο νοῦ. Όταν ο καθένας βλέπει τά πράγματα και τούς άλλους ως αντικείμενα εκμεταλλεύσεως και δικού του πλουτισμοῦ, ὅταν οἱ λογισμοί του συνδέονται και συνυφίνονται μέ τό πάθος της πλεονεξίας, δέν εἶναι δυνατό νά μίν ἔχει στρεβλές κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις, και νά μή μολύνει μέ τόν τρόπο αυτό τήν κοινωνική ζωή.

Εἰδικότερα τό πάθος της πλεονεξίας, μέ τίς δυνατότητες που παρέχουν σήμερα ἡ ἐπιστήμη και ἡ προηγμένη τεχνολογία, γίνεται τρομακτικό. Τό πάθος αυτό μέσα στό γενικότερο πνεῦμα της παγκοσμιοποιήσεως περιφρονεῖ τελείως τά πρόσωπα και τά βλέπει ως ἀριθμούς. Ἐξάλλου οἱ κατέχοντες τήν ἐξουσία δεσμεύουν τά πρόσωπα μέ ἀριθμούς και ἀναζητοῦν νά καθυποτάξουν τήν πανανθρώπινη κοινωνία στην ἐξουσία τους. Ἡ πλεονεξία, που χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο ως εἰδωλολατρία¹⁶, δεσμεύει καθολικά τόν ἄνθρωπο και κατευθύνει τήν ὑπαρξη και τούς λογισμούς του ως πραγματική θρησκεία. Όταν ὁ ἄνθρωπος κυριεύεται ἀπό τό πάθος αυτό και ὑποκύπτει στην ἰδιότυπη αυτή εἰδωλολατρία, μεταφέρεται στον ἀντίποδα του Χριστιανισμοῦ. Δέν ἔχει πλέον σχέση μέ τόν νοῦ του Χριστοῦ¹⁷, ἀλλά ἔχει τόν νοῦ του ἀντιχρίστου. Ἡ μετάλλαξη τῶν νοημάτων ἀπό τό πάθος της πλεονεξίας παρουσιάζεται σήμε-

ρα ως οἰκουμενική πανδημία. Ἡ ἀποθέωση της ἐλεύθερης ἀγορᾶς μέ παράλληλη κατάρρευση της παγκόσμιας οικονομίας μαρτυρεῖ τόν «θρίαμβο της ἀπληστίας»¹⁸.

Ἐνα ἰδιαίτερο γνώρισμα που συνοδεύει τό κακό στην ἐποχή μας εἶναι ἡ ἀναίδεια. Τό κακό δέν ἐμφανίζεται μόνο μέ τήν συνήθη του μορφή, ὡς παράσιτο δηλαδή στό σῶμα του ἀγαθοῦ, ἀλλά και μέ ἀδιαντροπία, ὅπως και μέ κάποιον εἶδος καυχίσεως γιά τήν ποιότητά του. Ἡ προκλητική αὐτή προβολή της ἀναίδειας που ἀφθονεῖ στην μετανεωτερικότητα ἔχει ὡς συνέπεια τήν δημιουργία και διάδοση ἀναιδῶν λογισμῶν σε προσωπικό και κοινωνικό ἐπίπεδο, που συνιστοῦν και τόν φοβερότερο μολυσμό. Γιατί, ὅπως ἐπισήμανε ὁ ἀρχαῖος Εὐριπίδης, ἡ ἀναίδεια εἶναι «ἡ μεγίστη τῶν ἐν ἀνθρώποις νόσων πασῶν»¹⁹.

Ἡ καταπολέμηση λοιπόν της μόλυνσης και της καταστροφής του περιβάλλοντος πρέπει νά θεμελιωθεῖ στην καταπολέμηση της κακῆς φιλαυτίας και τήν καλλιέργεια και προώθηση καλῶν λογισμῶν. Ἀλλά αυτά προϋποθέτουν τήν κάθαρση του νοῦ και τήν ἀποκατάσταση της ἐσωτερικῆς ἐνότητας του ἀνθρώπου μέ τήν ἐπιστροφή του στην καρδία. Τά αἰτήματα αυτά μᾶς εἰσάγουν στην προοπτική του ὀρθόδοξου ἡσυχασμοῦ. Ἡ νήψη και ἡ ἀποκατάσταση της ἐνότητας του διασπασμένου ἀνθρώπου ἀποτελοῦν, ὅπως εἶναι γνωστό, οὐσιώδη σκοπό του ἡσυχασμοῦ. Χωρίς τήν προϋπόθεση αὐτή δέν μπορεί ὁ ἄνθρωπος νά κυριαρχήσει πραγματικά στον ἑαυτό του, νά καταπολεμήσει τήν φι-

Οικονομίας), Ὁ θρίαμβος της ἀπληστίας. Ἡ ἐλεύθερη ἀγορά και ἡ κατάρρευση της παγκόσμιας οικονομίας. Παπαδόπουλος, Ἀθήνα 2011.

¹⁹ Εὐριπίδου, Μήδεια 471-2.

¹⁶ Βλ. Κολ. 3,5.

¹⁷ Βλ. Α' Κορ. 2,16.

¹⁸ Βλ. τό φερώνυμο βιβλίο του J. Stiglitz (Βραβεῖο Νόμπελ

λαυτία του καί νά αγαπήσει τόν Θεό κατά τήν ἀπαίτηση τῆς πρώτης καί μεγάλης ἐντολῆς. Γι' αὐτό δέν εἶναι καθόλου τυχαῖο ἀλλά ἐντελῶς φυσικό νά διαπιστώνουμε στά ἔργα καί τήν ζωή τῶν ἀσκητῶν τῆς ἐρήμου ἄκρα οἰκολογική εὐαιθυσία καί εὐρηματικούς σέ ὀρισμένες περιπτώσεις τρόπους προστασίας τοῦ περιβάλλοντος.

Τό μολυσμένο περιβάλλον ἐπηρεάζει ὀλόκληρο τόν ἄνθρωπο. Ἡ μόλυνσή του μεταδίδεται ἐπιστρεπτικά σέ αὐτόν καί προσβάλλει τόν προσωπικό καί τόν συλλογικό ἀνθρώπινο νοῦ. Ἡ ἐξωγενής αὐτή μόλυνση τοῦ νοῦ ἔχει προσλάβει στήν ἐποχή μας ἐκρηκτικές διαστάσεις. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς κατακλύζεται κυριολεκτικά μέ ἐμπαθή νοήματα καί ἐξωθείται σέ ἐμπαθεῖς λογισμούς. Δέν θά ἀποτελοῦσε μάλιστα ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι οἱ ἐμπαθεῖς λογισμοί ἔφθασαν νά κατευθύνουν ὀλόκληρο τόν πολιτισμό μας. Καί τό καταναλωτικό πνεῦμα, πού προωθεί τήν ἀναζήτηση ὑλικῶν ἀγαθῶν γιά περιττές ἢ καί πλασματικές ἀνάγκες, δέν εἶναι τυχαῖο, ἀλλά ἐκφράζει αὐτόν τόν ἄφρονα πολιτισμό.

Χαρακτηριστικό εἶναι καί τό παράδειγμα τῶν διαφημίσεων, πού βομβαρδίζουν τόν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας μέ ποκίλες μορφές καί ἀπό κάθε κατεύθυνση. Κύριος στόχος τῶν διαφημίσεων δέν εἶναι νά γνωστοποιήσουν διάφορα πράγματα ἢ νά προβάλουν τήν ποιότητα καί τήν χρησιμότητά τους, ἀλλά νά συνδέσουν τά νοήματά τους μέ πάθη στά ὅποια εἶναι ἐπιρρεπής ὁ ἄνθρωπος, προκειμένου νά τόν κερδίσουν καί νά τόν παρασύρουν στήν κατανάλωσή τους. Ἀπό τήν στιγμή πού θά ξυπνήσει κάποιος καί θά θελήσει νά ἐνημερωθεῖ γιά τό τί συμβαίνει γύρω του, ὡς τήν στιγμή πού θά ξανακοιμηθεῖ, ἀκούει ἢ βλέπει ποικίλα πράγματα νά προβάλλονται ἢ νά παρουσιάζονται ὡς ἐμπαθή νοήματα.

Ἡ σύνδεση τῶν νοημάτων μέ τά πάθη ἢ ἡ δημιουργία ἐμπαθῶν λογισμῶν δέν ἀποτελεῖ πλέον προσωπική μόνο ὑπόθεση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά πραγματοποιεῖται καί συλλογικά ἀπό τά λεγόμενα μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως, ὅπως καί ἀπό τά ποικίλα ἄλλα ἠλεκτρονικά καί ἐντυπα ὄργανα. Θά μπορούσε μάλιστα νά λεχθεῖ ὅτι στήν ἐποχή μας δέν ἀπομένει κἄν χρόνος γιά νά συνδέσει κάποιος μέ τόν προσωπικό του τρόπο τά νοήματα μέ τά πάθη καί τίς ἀδυναμίες του, γιατί ἐξαρχῆς τά νοήματα παρουσιάζονται συνδεδεμένα μέ πάθη καί ἀδυναμίες. Ἀκόμα καί ἐκεῖ, ὅπου παρεμβαίνει τό κράτος γιά τήν προστασία τῶν πολιτῶν, ὁ μολυσμός τῶν νοημάτων διατηρεῖται οὐσιαστικά ἀμείωτος. Ἔτσι π.χ. σέ διαφημίσεις τσιγάρων, ὅπου ἀναγράφεται ὅτι

αὐτά «βλάπτουν σοβαρά τήν ὑγεία», εἰκονίζονται ἔλκυστικά πρόσωπα, πού σφύζουν ἀπό ὑγεία, νά καπνίζουν τσιγάρα σέ ἀπολαυστικό καί καλαίσθητο περιβάλλον.

Ὅλοι οἱ ἐρεθισμοί, πού δέχεται σήμερα ὁ ἄνθρωπος στήν καθημερινή ζωή του, τόν προκαλοῦν νά βγεῖ ἔξω ἀπό τόν ἑαυτό του. Τόν προκαλοῦν νά βρεῖ τόν ἑαυτό του στά πράγματα: στά ὠραία ἐνδύματα, στά γευστικά ἐδέσματα, στίς ἀπολαυστικές διασκεδάσεις, στίς καλές ἀγορές. Σέ κεντρικό πολυκατάστημα τοῦ Λονδίνου προβάλλονταν στούς τοίχους καί στό πάτωμα διάφορες ἐπιγραφές, ὅπου διάβαζε κάποιος καί τά ἀκόλουθα: «Ἀγόρασε με καί πᾶρε ζωή» ἢ «ἀγοράζω, ἄρα ὑπάρχω». Καί σέ ἀπόλυτη ἁρμονία μέ ὅλα αὐτά, ἐμφανίζονται σήμερα καί τά τεράστια οικονομικά, ἠθικά καί κοινωνικά σκάνδαλα μέ τίς φανερές καί ἀφανεῖς διαπλοκές τους, πού συχνά συγκαλύπτονται μέ ἐπιμέλεια, πράγμα πού ἐντείνει τήν δυσσομία τους.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τά μέτρα πού λαμβάνονται ἀπό διάφορους φορεῖς σέ τοπική ἢ καί οἰκουμενική κλίμακα γιά τήν προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος εἶναι τόσο ἀνεπαρκῆ καί ἐπιδερμικά, πού ἀδυνατοῦν ἀκόμα καί νά συγκρατήσουν τήν ἐξάπλωση τῆς μόλυνσεως. Οἱ ἐκπομπές τοξικῶν ἀερίων, τά τοξικά ἀπόβλητα τῶν πυρηνικῶν ἐργοστασίων, ἢ ὅπῃ τοῦ ὄζοντος, τό φαινόμενο τοῦ θερμοκηπίου καί ἄλλα βλαβερὰ συνακόλουθα διαρκῶς μεγεθύνονται. Οἱ βιομηχανικά ἀναπτυσσόμενες χῶρες διατηροῦν ἐδῶ τό προβάδισμα, παρά τά προστατευτικά μέτρα πού λαμβάνουν, ἐνῶ οἱ ἀναπτυσσόμενες χῶρες σπεύδοντας πρός τήν οικονομική ἀνάπτυξη θέτουν σέ δευτερεύουσα μοῖρα τήν οἰκολογία καί τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος.

Ἀλλά καί μόνο τό νόημα τῆς ἀναπτύξεως, πού ἀπό τά μέσα τοῦ προηγούμενου αἰῶνα ταυτίστηκε μέ τήν οικονομική ἀνάπτυξη καί καθιερώθηκε ὡς παγκόσμιο ἰδεῶδες, βεβαιώνει τό μέγεθος τῆς ἀνθρώπινος ἀφροσύνης. Ἡ μονοδιάστατη αὐτή ἀνάπτυξη, ἀπογυμνωμένη ἀπό κάθε πνευματική ἀξία, ὑποτάσσει τόν ἄνθρωπο στά ὀρμέφυτά του καί προωθεί τίς ἐμπαθεῖς διαθέσεις του. Ὑποβιβάζει τήν ἀνθρώπινη ἠθική στό χαμηλότερο δυνατό ἐπίπεδο καί εὐνοεῖ τήν προώθηση τῆς διαφθορᾶς καί τῆς ἐγκληματικότητας, πού τόσο πλεονάζουν στήν ἐποχή μας.

Μέ τά δεδομένα αὐτά εἶναι φανερό ὅτι ἡ προοπτική γιά τήν ἐξέλιξη τῆς καταστάσεως τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἄκρως ἀνησυχητική. Καί ἂν αὐτό ἰσχύει γιά τό φυσικό περιβάλλον, ὅπου ἔστω καί καθυστερημένα ἔχουν ληφθεῖ

καί λαμβάνονται κάποια μέτρα, πολύ περισσότερο ισχύει για το κοινωνικό περιβάλλον. Τό λάθος όμως, πού έγινε και δέν έπαυσε νά γίνεται, είναι ότι ή θεραπεία τής μόλυνσεως του περιβάλλοντος επιχειρήθηκε και επιχειρείται κυρίως στό επίπεδο τής άλογης κτίσεως. Όσο όμως παραθεωρείται ή έστία του μολυσμού, διεξάγεται άπλή σκιαμαχία. Άν ή μόλυνση του περιβάλλοντος δέν αντιμετωπιστεί στον νοϋ του ανθρώπου, αν δέν θεωρηθεί στό πνεϋμα και τό ήθος του και δέν πραγματοποιηθεί ριζική μεταστροφή στην σκέψη και τό φρόνημά του, πριν μάλιστα έρθει ή ύστατη στιγμή, δέν είναι δυνατό νά υπάρξει έλπίδα θετικής προοπτικής για τό περιβάλλον²⁰.

Η πρόταξη του προσωπικού επιπέδου στην καταπολέμηση τής μόλυνσεως του περιβάλλοντος μέ τήν επισήμανση του νοϋ ως έστίας τής μόλυνσεως δέν δικαιολογεί καθόλου τήν παρεθώρηση του θεσμικού επιπέδου στό έργο αυτό. Καί θεσμικό επίπεδο δέν είναι μόνο εκείνο, πού μέ διάφορους κανόνες ή άξίες μπορεί νά διασφαλίζει κάποια διάρκεια στους τρόπους καταπολεμήσεως του μολυσμού του νοϋ, αλλά και εκείνο πού μέ διάφορα μέσα ή εργαλεία μπορεί νά διορθώνει ή νά προλαμβάνει βλάβες πού προκλήθηκαν ή προκαλούνται στό περιβάλλον από κακές ή άστοχες ανθρώπινες ενέργειες. Καί επειδή ή μόλυνση αυτή δέν περιορίζεται σε όρισμένες μόνο περιοχές ούτε άφορα κάποιους συγκεκριμένους λαούς, αλλά καλύπτει και άπειλει όλόκληρη τήν ανθρωπότητα, επιβάλλεται παγκόσμια συστράτευση και συνεργασία.

Παρά τίς φιλότιμες προσπάθειες πού έγιναν από τήν παγκόσμια κοινότητα και τίς επιμέρους οικολογικές οργανώσεις, ή μόλυνση του περιβάλλοντος όχι μόνο δέν αναστέλλεται, αλλά και έντεινεται καταστροφικά. Καί αυτό δέν είναι άνεξήγητο. Όλες οι προσπάθειες αυτές, ενώ φαίνονται άπτες και ρεαλιστικές, αφήνουν έξω από τά ενδιαφέροντά τους τήν έστία τής μόλυνσεως και εξαντλούνται στην πειφέρεια, στα έξωτερικά στοιχεία και φαινόμενα. Έτσι όμως χρονοτριβούν και βαθαίνουν περισσότερο τό πρόβλημα. Έξάλλου ή παγκοσμιοποίηση τής εποχής μας δέν συμβαδίζει μέ τήν ανάπτυξη παγκόσμιας συνειδήσεως αλλά έντείνει τήν καλλι-

έργεια του άτομισμού.

Η καταπολέμηση τής μόλυνσεως προϋποθέτει τήν αλλαγή του τρόπου ζωής, τήν αλλαγή του ήθους και τής νοοτροπίας του ανθρώπου. Προϋποθέτει μετάνοια. Καί ή μετάνοια, ως αλλαγή του νοϋ, είναι προσωπική υπόθεση μέ ύπαρξιακό κόστος πού αναλαμβάνεται δύσκολα. Βέβαια τά άποτελέσματα τής μετάνοιας, όσο ούσιαστικά και αν είναι, περιορίζονται στό πλαίσιο τής έφαμογής της. Μόνο μία συλλογική μετάνοια μπορεί νά παρουσιάσει μετρήσιμα άποτελέσματα. Αυτό όμως δέν δικαιολογεί τήν προσωπική όλιγωρία.

Τέλος λέγοντας ότι ή έστία του ανθρωπογενοϋς μολυσμού είναι ο νοϋς του ανθρώπου, δέν πρέπει νά σκεπτόμαστε τόν νοϋ των συνανθρώπων μας, αλλά πρωτίστως τόν δικό μας νοϋ. Δέν μπορούμε νά καταπολεμήσουμε τόν μολυσμό στον νοϋ των άλλων, πού είναι άυτεξούσιοι, και από αντίδραση προς ένδεχόμενη παρέμβασή μας είναι δυνατό νά μολυνθούν και νά μολύνουν άκόμα περισσότερο τό περιβάλλον. Μπορεί όμως ο καθένας νά καταπολεμήσει τόν δικό του μολυσμό και νά θεραπεύσει μέ τήν έμπρακτη μετάνοιά του τόν μολυσμό του κόσμου κατά τό μέτρο πού αντιστοιχεί σε αυτόν.

Η όπτική αυτή γωνία, πού φαίνεται ίσως έξωπραγματική, είναι ή μόνη ρεαλιστική για τήν ούσιαστική αντιμετώπιση του προβλήματος πού μας άπασχολεί. Η άνόρθωση του κόσμου δέν είναι θεωρητική υπόθεση ούτε άφορα άφηρημένα πράγματα. Ο κόσμος άπαρτίζεται από συγκεκριμένα πρόσωπα. Καί ή άνόρθωσή του μπορεί νά είναι πραγματική, μόνο όταν στηρίζεται στα συγκεκριμένα αυτά πρόσωπα. Κάθε ανθρώπινη ύπόσταση είναι πλασμένη «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν» Θεού, και περιέχει δυνάμει όλόκληρο τόν κόσμο. Η άξία του ανθρώπου είναι μεγαλύτερη από τήν άξία όλόκληρου του κόσμου, ενώ ο ίδιος είναι ένας «δευτερος κόσμος εν μικρῷ μέγας»²¹.

Ο άνθρωπος συνδέεται οργανικά και λειτουργικά μέ όλόκληρη τήν κτίση. Η αλήθεια αυτή γίνεται περισσότερο κατανοητή μέ τήν σύγχρονη φυσική και τήν πληροφορική. Όπως γνωρίζουμε, «τό άποτελεσμα ενός πειράματος έπηρεάζεται, ή άκόμη και καθορίζεται, όταν

²⁰ Ο διαπρεπής καθηγητής τής γεωγραφίας στό Πανεπιστήμιο τής Καλιφόρνιας Jared Diamond στό λαμπρό σύγγραμμά του, Κατάρρευση. Πώς οι κοινωνίες επιλέγουν νά άποτύχουν ή νά επιτύχουν, Κάτοπτρο, Αθήνα 2007, σ.590, γράφει: «Προβλέπω ότι στό μέλλον, άκριβώς

όπως και στό παρελθόν, οι αλλαγές στην συμπεριφορά των πολιτών θα άποδειχθούν ούσιώδεις όσον άφορα αλλαγές στις περιβαλλοντικές πρακτικές των επιχειρήσεων».

παρατηρείται. Ἐξάλλου τό Σύμπαν χαρακτηρίζεται ὡς «συμμετοχικό», καί θεωρεῖται ὡς ἕνας ἠλεκτρονικός ὑπολογιστής, ὡς μία κοσμική μηχανή ἐπεξεργασίας τῆς πληροφορίας. Τέλος ἡ πληροφορία ἐμπλέκεται σέ τεράστιους χρόνους καί ἀποστάσεις ἐτῶν φωτός²².

Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου συμπαρέσυρε καί τήν κτίση στήν καταστροφή²³. Καί ὅπως ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου δέν περιορίζεται στά πρόσωπα, ἀλλά ἀφορᾷ καί τήν φύση του, ἔτσι καί ἡ κτίση ἀσθένησε στήν φύση της. Ἡ θεραπεία λοιπόν τοῦ κακοῦ στό ἐπίπεδο τῶν ἀνθρώπων καί στό ἐπίπεδο τῆς κτίσεως δέν κατορθώνεται, παρά μόνο μέ τήν θεραπεία ἢ τήν «καινουργία» τῆς φύσεώς τους. Τό ἔργο ὅμως αὐτό δέν εἶναι δυνατό νά πραγματοποιηθεῖ ἀπό τόν ἄνθρωπο ἀλλά μόνο ἀπό τόν Θεό. Αὐτό προσφέρθηκε μέ τήν σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου.

«Νέαν ἔδειξε κτίσιν, ἐμφανίσας ὁ Κτίστης, ἡμῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις»²⁴. Ἡ νέα κτίση, πού φανέρωσε ὁ νέος ἄνθρωπος, ὁ Χριστός, βλάστησε «ἐξ ἀσπόρου γαστροῦ»· «ἐκ Πνεύματος ἁγίου καί Μαρίας τῆς Παρθένου». Ἡ διαφορά τοῦ νέου ἀπό τόν παλαιό ἄνθρωπο δέν εἶναι μόνο ἠθική ἀλλά καί ὄντολογική. Ὅπως ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου πού συμπαρέσυρε τήν κτίση δέν συνιστοῦσε ἀπλή ἠθική παράβαση ἀλλά ὄντολογική ἐκτροπή, ἐφόσον ἀπέκοψε τά κτίσματα

ἀπό τήν αἰτία καί τήν πηγὴ τῆς ζωῆς τους, ἔτσι καί ἡ νέα κτίση ἢ ἡ ἀνακαίνιση τῆς κτίσεως, πού φανερώθηκε μέ τήν σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου, συνιστᾷ ὄντολογική ἀποκατάσταση.

Ἡ καινὴ κτίση δέν δημιουργεῖται μονομερῶς ἀπό τόν Θεό, ἀλλά συντελεῖται μέ τήν ἀνθρώπινη συνεργασία. Ἀφετηριακά συνδέθηκε μέ τήν συνεργασία τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἀλλά καί στήν συνέχεια ἡ εἴσοδος κάθε ἀνθρώπου στήν καινὴ κτίση πραγματοποιεῖται μέ τήν δική του συνεργασία. Βέβαια ἡ «καινὴ κτίσις», ὅπως καί ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ, ἀνάγεται οὐσιαστικά στὸν μέλλοντα αἰώνα. Ἀλλά καί πάλι, ὅπως ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ, ἔτσι καί ἡ «καινὴ κτίση» θεμελιώνεται στὸν παρόντα αἰώνα καί «ἐντεῦθεν ἔχει τὰς ἀπαρχάς»²⁵.

Οἱ ἀπαρχές τῆς καινῆς κτίσεως βρίσκονται στήν ἀναγνώριση τῆς φύσεως ὡς κτίσεως, ὅπου τοποθετήθηκε ὁ ἄνθρωπος ἀπό τόν Θεό ὡς οἰκονόμος καί προστάτης. Ἡ νεωτερικὴ ἀντίληψη ὅτι ἡ κτίση εἶναι κτήση, δηλαδή ἰδιοκτησία τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου αὐτός μπορεῖ νά συμπεριφέρεται ὡς ἀπόλυτος κυρίαρχος χωρὶς νά λογοδοτεῖ πρὸς τὸν Θεό, βρίσκεται στήν ἀφετηρία τῆς ἀνθρωπογενούς καταστροφῆς της. Ἡ κτίση εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο καί μέσο ἀναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεό.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἄσκηση, τήν κάθαρση ἀπὸ τὰ πάθη καί τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοὺς, μέ τήν προσευχὴ καί τήν ἀναφορὰ τοῦ πρὸς τόν Θεό ἀνυψώνεται εὐχαριστιακά πρὸς αὐτόν, ἀνυψώνει μαζί του καί «πᾶν εἶδος κτίσεως», ἀποκαθιστώντας ἔτσι τὸ «κατ' εἰκόνα» στήν πληρότητά του²⁷. Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου καί μέσω αὐτοῦ ὀλόκληρης τῆς κτίσεως πρὸς τόν Δημιουργό, πού συμπυκνώνεται στήν εὐχαριστιακὴ ἀναφορὰ τῆς θείας Λειτουργίας, συνοψίζει τήν ὀρθόδοξη ἀπάντηση στήν πρόκληση πού ἀπεθύνει στὸν ἄνθρωπο ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος. Ἔτσι συνεργάζεται ὁ Χριστιανὸς μέ τόν Θεό γιὰ τήν «καινὴ κτίση» καί τήν προγεύεται κατὰ τὸ μέτρο τῆς καθαρότητάς του. Ἡ τελικὴ ὅμως φανέρωση τῆς κτίσεως αὐτῆς ἀναμένεται στά ἔσχατα. Ὅπως ἐπιγραμματικά λέει ὁ Ἀπόστολος Πέτρος, «καινοὺς οὐρανοὺς καί γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ»²⁸.

²¹ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 38,11, PG 36,324A.

²² Βλ. James Gleick, Ἡ πληροφορία. Ἡ ἱστορία, ἡ θεωρία, ὁ χεῖμαρος, Τραυλός, Αθήνα 2011, σ. 21.

²³ Βλ. Ρωμ. 8,22.

²⁴ Χαίρετισμοὶ Θεοτόκου.

²⁵ Βλ. Νικολάου Καβάσιλα, Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 1, PG 150,493B.

²⁶ Γιὰ περισσότερα βλ. Μ. Μπέζου, Νεοελληνισμὸς καί νεωτερικότητα, Γρηγόρης, Αθήνα 2011, σ. 250 κ.έ.

²⁷ Βλ. Γρηγορίου Παλαμά, Πρὸς μοναχὴν Ξέννην 59, ἐκδ. Π. Χρήστου, Γρηγορίου τοῦ Παλαμά, Συγγράμματα, τόμ. 5, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 224.

²⁸ Α' Πέτρ. 3,13.